

МЕТАФОРИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВІДНОСИН У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ МАС-МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ

Перехід на антропоцентричну парадигму дослідження мовних фактів зумовив нові шляхи дослідження одиниць метафоричного плану, метафора стала ключовим поняттям при вивченні концептуальних систем. Вона розглядається як основна ментальна операція, як спосіб пізнання, структурування, оцінки і пояснення світу. Людина не тільки висловлює свої думки за допомогою метафор, а й мислить метафорами, пізнає за допомогою метафор той світ, у якому вона живе, а також прагне за їх допомогою перетворити наявну мовну картину світу. Система метафоричних моделей – це важлива частина національної мовної картини світу, національної ментальності, вона тісно пов'язана з історією відповідного народу та сучасною соціально-політичною ситуацією.

У різних мовах світу метафори широко застосовуються у процесах концептуальної репрезентації людських спільнот будь-якого розміру та складності.

Функціонально необхідність застосування метафори пояснюється прагненням мовця представити складний об'єкт, що має багато різноманітних компонентів, як єдність, що є зрозумілою людині. Мова йдеться не про скільки-небудь вичерпне уявлення про об'єкт, а навпаки про найбільш загальне, спрощене, базове уявлення про нього. Це уявлення утворюється «сукупністю закріплених у культурі даного суспільства асоціацій», що утворюють супутні лексичному значенню «змістовні елементи, логічні та емотивні, які складаються в стереотип» [3, с. 13-14]. Можливість виявлення таких характеристик ґрунтується на сучасному розумінні структури смислу як складної конструкції, що містить як елементи, які перебувають у сфері свідомої уваги мовця, так і такі, що їх усвідомлення можливе лише з застосуванням складних процедур експлікації, які перебувають поза межами звичайної мовної компетенції. Саме цей рівень когнітивної репрезентації реальності, побудований з автоматично засвоєваних знань, перебуваючи поза межами свідомої рефлексії, формує найбільш стабільну платформу уявлень про світ, яка найменшою мірою піддається змінам, така, що власне й формує контури сприйняття об'єктивної дійсності» [4, с. 53].

До цих уявлень належать історично сформовані оцінні судження про типові особливості психічного складу, характеру людей, що належать до іншого етносу, іншої культури. Вони відображають специфіку сучасної національної самосвідомості, національну картину політичного світу, характерну для сучасної політичної ситуації. Ефективне використання стереотипних уявлень сприяє посиленню прагматичного впливу текстів політичної комунікації і здатне кардинальним чином вплинути на наявну у свідомості читача (глядача) політичну картину світу.

Метою роботи є дослідження метафоричних моделей, що вербалізують російсько-

українські відносини, і на основі виокремлення та їх аналізу, виявлення стереотипного уявлення українців щодо росіян. Актуальність роботи пов'язана з необхідністю детального вивчення стереотипних метафоричних моделей українського мас-медійного дискурсу, що значною мірою є обумовленими сучасною політичною ситуацією. Адже мас-медіа є універсальним засобом впливу на думки багатьох людей. Наукова новизна полягає в тому, що вперше було здійснено комплексний опис метафоричних моделей, що найчастіше використовуються українськими мас-медіа для відображення російсько-українських відносин. Матеріалом аналізу слугували тексти україномовних інтернет-видань, що мають високий рейтинг популярності: «Дзеркало тижня», «Українська правда», «Голос України», «Урядовий кур'єр», «Український тиждень». Всього було проаналізовано близько 100 статей (за 2009-2014 роки) та виокремлено актуальні метафоричні моделі, з яких ми розглянемо три найчастотні.

Перш ніж починати розгляд метафоричних моделей, потрібно дати визначення лексемі *росіянин*. У "Великому тлумачному словнику сучасної української мови" за ред. В. Т. Бусела лексема *росіяни* тлумачиться наступним чином: "росіяни – східнослов'янський народ; **основне** населення Росії, представлене і в інших країнах; представники цього народу" [1, с. 654].

За «Етимологічним словником української мови» за ред. О. С. Мельничука походження цього слова наступне: "росіяни – похідне утворення від назви Росія", яка почала вживатися з XV-XVI століття як звуковий варіант давнішої форми Русь" [2, с. 156]. Тобто можна зробити висновок, що росіяни вважаються нащадками Київської Русі. У давнину житель Київської Русі називався рус [1, с. 684].

В сучасному українському мас-медіа дискурсі росіяни постають як сусіди українців:

1. найпоширеніша модель (46%) – це РОСІЯНИ – СУСІДИ.

У цьому випадку приводом для метафоричної експансії є такий понятійний компонент як „суміжне розташування території проживання”.

Поняття *сусідство* має не лише ознаку близькості із ким-небудь за місцем проживання, це також особливий вид міжперсональних відносин. Стосунки із сусідами можуть бути гарними, поганими або нейтральними, але важливим є той факт, що у межах української культури „сусід – це чужа людина” [4, с. 156]. І тому важливими стають такі фактори, як дотримання правил та норм поведінки, а також співробітництво у тих сферах, у котрих обидві сторони є зацікавленими.

Ми виділили когнітивні ознаки “сусідства” між українцями та росіянами: 1) спільний кордон: Щось, пов'язане з *сусідньою країною*, *безповоротньо втрачається*. І *відразу набувається тут – удома, в Україні*. 2) дотримання правил і норм поведінки з сусідами: *Якщо одного разу у двері твого хисткого будинку вдерся розбурханий п'яний сусід, який "більше ніж рідня", з некволою двостволкою, – починаєш набагато швидше міркувати: як зробити так, щоб наступного разу і двері поміцніше, і в руках щось серйозніше, ніж качалка*. 3) спільність історичного минулого: *Ми добре усвідомлюємо, що Росія – це велика держава, що між нами є унікальні стратегічні інтереси, що нас пов'язує історія і ми повинні підтримувати добросусідські відносини*. 4) повага до сусідів: *Ми поважаємо Росію, поважаємо наших сусідів. Але це має бути вулиця із двостороннім рухом. Ми заслуговуємо на відповідну повагу*.

Для українців у понятті *сусідство* важливою стає семантика суміжності та межі. Це обумовлює метафору кордону, за яким починається простір „чужого”. Отже наявність

власного простору є дуже важливою для українця, тому він висуває певні вимоги до своїх сусідів. Українці намагаються будувати відносини із сусідами на засадах взаємної поваги та невтручання у чужі справи.

2. Модель: РОСІЯНИ — БРАТИ: 33%

Зв'язуючим компонентом значення виступає „спільність походження”.

До даного фрейму належать наступні слоти: 1) спільне походження: *Що ж стосується любові до слов'ян, то вона не могла бути більшою за обов'язок служіння передусім своєму народові, якого було б не логічно любити менше за навіть частково чужий – братній чи сестринський – народ.* 2) Спільні риси: *Та подивіться сьогодні на українців і росіян, на Київ і Москву і скажіть: чи багато в нас спільних рис? Якщо чомусь, випадково, в одному гнізді виростуть орел і пінгвін, хіба вони через цю вимушену близькість стануть братами? Один, щойно підросте, гордо зліне в небо, відвойовуючи собі право на вільний політ, а другий і далі боязко ховатиметься серед круч.*

Традиційно вважалося, що українців та росіян об'єднує щось більше, ніж спільні кордони. Йдеться про певний вид ідентичності – слов'янської. Отже, люди, що живуть на території України та Росії – не просто сусіди, а брати-слов'яни. Ця метафора активно використовувалася за часів Радянського Союзу, коли усі країни-члени СРСР подавалися як сім'я, а самі відносини між країнами, як братні. Але з розпадом Радянського Союзу ця метафорична модель почала переосмислюватися. Метафора „братній народ” набула яскраво вираженого негативного забарвлення. Вона найчастіше вживається в іронічних контекстах, що переважно підкреслюють агресивність Росії стосовно України (*черговий етап реалізації російської довгострокової стратегії стосовно України — стратегії примусу до братерства*). Якщо раніше Росія виступала в якості "старшого брата" для України, то зараз „у багатьох українців відбувається болісний процес відмирання комплексу молодшого брата”.

3. Модель: РОСІЯНИ-ПАРТНЕРИ: 21%.

Це перенос з економічного терміна „стратегічний партнер” на основі спільного компонента значення „наявність спільної мети”.

Наступні слоти належать до даного фрейму:

1) спільні цілі:

Росіяни, не воюйте з нами. Ми з вами – друзі, ми з вами – партнери. Ми з вами повинні йти разом.

2) урахування інтересів один одного: *Це – та формула, яка нас врятує від того, що нас просто помножать на нуль **наші партнери з «братськими» стосунками.** «Познайомившись» ближче, вони, як правило, виявляють, що ці **партнери** або російського племені, або з племені влади, і грають вони зовсім за іншими законами та поняттями, ніж принципові чистоплюї з держав-членів ОЕСР (Організації економічного співробітництва і розвитку), які звикли до правил цивілізованого світу.*

Метафора партнерства поступово витісняє метафору „братній народ”. Вона також часто вживається разом з метафорою „друзі” (*Все має вирішитися мирним, дипломатичним шляхом. Росія – наш друг, наш стратегічний партнер*). Ця заміна братніх відносин дружніми, або партнерськими виявляє, що вже немає тієї міцності та постійності у стосунках цих двох народів, вона нівелює ідею кровної спорідненості українців та росіян. *Та зараз можна помітити, що метафора партнерства себе не виправдовує (Важко згадати бодай один випадок, коли б **наші партнери** пішли нам назустріч і реально врахували **наші***

інтереси. та ще й на шкоду собі, як це зробили ми, відмовившись від Бушерського проекту.)

Найжиттєздатнішою виявляється **метафора сусідства**. Адже ця метафора, з одного боку, має антиродинну спрямованість та відмовляється від розгляду росіян як братнього народу та пов'язаних з цією метафорою концептуальних схем. З іншого боку, вона не залучає сусідів до сфери власних інтересів та не виявляє сподівань стосовно них, як це відбувається з метафорою партнерства.

Список використаної літератури

1. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови: [словник; 7-е видання] / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
2. Мельничук О. С. Етимологічний словник української мови: В 7 т.: [словник] / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – К. : Наук, думка, 1982-2012.
3. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика: [учебное пособие] / И. М. Кобозева. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
4. Яворська Г. М. Непевний об'єкт бажання: Європа в українському політичному дискурсі: [монографія] / Г. М. Яворська, А. В. Богомолв. – К. : Вид. дім Дмитра Бураго, 2010. – 132 с.